

УДК 347.121

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ПРЕЗУМПЦІЇ ЗГОДИ НА ДОНОРСТВО ОРГАНІВ ТА ТКАНИН У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

IMPLEMENTATION OF IMPLIED CONSENT TEMPLATE FOR DONATION OF ORGANS AND TISSUES IN CZECH REPUBLIC

Гринюк О.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

У статті проаналізовано законодавство Чеської Республіки, яке забезпечує реалізацію моделі презумпції згоди на донорство органів та інших анатомічних матеріалів. Здійснено аналіз умов, за яких встановлюється можливість та неприпустимість вилучення органів і тканин у померлої людини. Крім закріплення презумпції згоди щодо посмертного донорства, встановлено також інші фактори, що вплинули на збільшення кількості померлих донорів у Чеській Республіці.

Ключові слова: право на донорство, донор, презумпція згоди на донорство органів та тканин, трансплантація, законодавство Чеської Республіки про трансплантацію органів та тканин.

В статье проанализировано законодательство Чешской Республики, которое обеспечивает реализацию модели презумпции согласия на донорство органов и тканей. Осуществлен анализ условий, при которых устанавливается возможность и недопустимость изъятия органов и тканей у умершего человека. Кроме закрепления презумпции согласия на посмертное донорство, установлены также другие факторы, повлиявшие на увеличение количества умерших доноров в Чешской Республике.

Ключевые слова: право на донорство, донор, презумпция согласия на донорство органов и тканей, трансплантация, законодательство Чешской Республики о трансплантации органов и тканей.

The article analyzes Czech Republic legislation backing implementation of implied consent for donation of organ and other anatomical materials. The work involves analysis of conditions to substantiate possibility and inadmissibility of organs and tissues removal from a deceased person. Besides fixing implied consent for post-mortem donation, article also determines other factors that influence growth of number of deceased donors in Czech Republic.

Key words: donation right, donor, implied consent for organ and tissue donation, transplantation, Czech legislation on transplantation of organs and tissues.

Актуальність теми. На сьогоднішній день у світі, зокрема в Україні, розвиток трансплантології як однієї з галузей медицини, а разом із ним і реалізація права людини на донорство органів та інших анатомічних матеріалів гальмуються різними перешкодами: морально-етичного, організаційного, фінансового, а також правового характеру тощо. Такими перешкодами є, передусім, упереджене ставлення суспільства до органного донорства, організаційні неузгодженості, фінансова скрута, законодавчі бар'єри, що в сукупності призводять до дефіциту донорів та появи «чорної» нелегальної трансплантації органів тощо.

Проте, попри існування зазначених проблем, операції з трансплантації органів в Україні проводяться, а потреба в їх здійсненні постійно зростає. Кожен день в Україні помирає велика кількість людей, так і не дочекавшись донорського органу чи його частини або тканини. Проблеми щодо дефіциту донорів існують також і в усьому світі. Разом із тим у деяких європейських країнах кількість донорів зростає, відтак – одночасно збільшуються шанси на реалізацію права на донорство людей, і головне – на збереження життя і здоров'я одержувачів таких органів чи інших анатомічних матеріалів (реципієнтів).

Так, за даними О.С. Никоненка, головного позаштатного спеціаліста МОЗ України за спеціальністю «Трансплантологія», академіка Національної академії медичних наук (НАМН) України, в Україні за 5 останніх років виконано 612 трансплантацій, з них усього 72 (тобто близько 11%) – від померлих донорів, що викликає здивування у світі. У нашій державі існує достатня кількість підготовлених спеціалістів із трансплантології, а також велика мережа центрів трансплантації. Потреба у трансплантації нирки в Україні становить близько 2,5 тис. на рік, а за 30 років виконано всього 2 100. Пацієнтів, які потребують пересадки серця, – більше 1 000 на рік, а виконано – усього 8. Трансплантація печінки потрібна 500 хворим протягом року, а проведена лише у 139 випадках [1]. Також необхідно зазначити, що на сьогодні (дані від 02.12.2015 р.) в Національному інституті хірургії та трансплантології ім. О.О. Шалімова трансплантація нирки від померлого донора тимчасово призупинена [2].

На відміну від України, в 2014 році завдяки істотним змінам у законодавстві Чеської Республіки лікарям-трансплантологам вдалося зберегти життя 846 пацієнтів, яким пересадили донорські органи. У 2015 році (дані від 31 жовтня 2015 року) було пересаджено 199 органів від померлих донорів та 45 – від живих донорів [3]. На один мільйон населення тепер припадає 26,3 статистичного донора [4], для прикладу, в Україні – на 1 млн. населення припадає 0,2 донора [1]. Цей результат ставить Ческу Республіку серед п'яти найбільш активних країн у Європі та включає у перші дванадцять країн світу.

Зазначені вище статистичні дані вказують на гостру проблему трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів в Україні. Однією з передумов розвитку трансплантації в Україні є вдосконалення діючого законодавства України шляхом проведення комплексної реформи у цій галузі охорони здоров'я. На сьогодні у Верховній Раді України (27.11.2015 р.) за основу був прийнятий законопроект, який закріплює принцип «презумпції незгоди» на посмертне донорство [5], і разом із тим відхилений інший законопроект, в якому було запропоновано закріпити протилежний принцип «презумпції згоди» [6]. Відповідно до Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України [6] законопроект, що містив принцип «презумпції згоди» щодо посмертного донорства був підданий критиці з позиції того, що встановлений законодавством України порядок взяття анатомічних матеріалів у померлої особи для трансплантації дозволяє більш якісно здійснювати захист прав і законних інтересів громадян у цій сфері з посиланням також на зауваження представників різних релігійних конфесій

України, думку яких із цього приводу було офіційно запитано Комітетом. Вони одногласно вважають передчасною зміну нині існуючої в Україні системи вилучення органів, насамперед, через те, що сучасне українське суспільство поки морально та духовно не готове до цього.

Серед цивілістів, які приділяли увагу різним аспектам особистих немайнових прав, у тому числі праву на донорство, необхідно назвати Л.О. Красавчикова, М.Н. Малєїна, Р.О. Стефанчук, Л.В. Федюк, О.В. Кохановську, С.Г. Стеценко, С.Б. Булеца, Н.О. Давидова, Л.В. Красицьку, А.А. Герц, Л.І. Шаповал та інші.

Разом із тим дискусії щодо можливості запровадження у законодавстві України принципу «презумпції згоди» не припиняються, відтак вважаємо за потрібне проаналізувати законодавство Чеської Республіки (для можливого запозичення в українське законодавство правового досвіду цієї країни у майбутньому), де такий принцип є давно закріпленим, і в сукупності з іншими елементами правового механізму трансплантації зрушив цю галузь медицини з місця і тим самим зберіг життя багатьом людям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансплантація органів і тканин у Чеській Республіці регулюється Законом № 285/2002 Sb. «Про пожертвування та трансплантацію тканин і органів, та внесення змін до деяких законодавчих актів» від 30 квітня 2002 року (далі – Закон про трансплантацію) [7]; Директивою ЄС 2010/45 / від 7 липня 2010 «Про якість та безпеку людських органів, призначених для трансплантації» [8]; Законом Чеської Республіки №372/2011 Sb. «Про медичні послуги та умови їх надання (Закон про медичні послуги)» від 6 листопада 2011 року [9]; Законом № 296/2008 Sb. «Про гарантування якості і безпеки тканин і клітин людини, призначених для використання людиною і про внесення змін до відповідних законів» (Закон про людські тканини і клітини) [10]; наказ Міністерства охорони здоров'я Чеської Республіки від 22 квітня 2013 року «Про встановлення вимог щодо створення процедур для забезпечення системи якості і безпеки органів людини, призначених для трансплантації» [11]; наказ Міністерства охорони здоров'я Чеської Республіки від 29 квітня 2013-го «Про встановлення докладних умов оцінки готовності і обсяг дослідження тканин або органів живих або померлих донорів для трансплантації» (наказ про пожертву донорських тканин і органів для трансплантації) [12]; наказ Міністерства охорони здоров'я Чеської Республіки від 29 квітня 2013-го «Про впровадження спеціалізованої кваліфікації лікарів щодо констатації смерті та лікарів, які проводять обстеження і підтверджують незворотність смерті для видалення тканин або органів, призначених для трансплантації» [13]; Національний план дій з донорства та трансплантації органів на 2010–2016 роки [14] тощо. Необхідно також наголосити, що Чеська Республіка є учасницею Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (Ов'єдо, 4 квітня 1997 р., дата підписання 24.06.1998 р., дата ратифікації – 22.06.2001 р., дата вступу – 01.10.2001 р.). Чеська Республіка також приєдналася до Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами (25 березня 2015 року) [15].

Необхідно зазначити, що відповідно до Закону про трансплантацію Чеської Республіки, трансплантаційний процес повинен бути спрямований на відновлення специфічних функцій людського організму шляхом передачі органу або тканини від донора в організм реципієнта. Вилучення частини людського тіла, у тому числі органів, тканин або клітин (далі – частини тіла), може здійснюватися тільки для цілей охорони здоров'я або для потреб науки, досліджень або з навчальною метою в області охорони здоров'я, або якщо це передбачене законодавством Чеської Республіки. У Чеській Республіці існує 7 центрів трансплантації, які мають право здійснювати діяльність у цій галузі медицини.

Оскільки право на донорство людини, будучи особистим немайновим правом, передбачає реалізацію деяких елементів права на життя, здоров'я та особистості недоторканності людини, дуже важливою є побудова цивільно-правових відносин між лікарем і пацієнтом на основі прозорості; забезпечення та захист прав людини, в тому числі гідного відношення як до пацієнтів-донорів, які є живими донорами, так і до тіла людини після її смерті (померлого донора); високої кваліфікації лікарів; зниження потенційної можливості криміналізації цієї галузі медицини тощо. Як зазначає С.Б. Булеца, реалізація права на здоров'я ґрунтується на таких принципах: 1) лікар та пацієнт – «партнери» у досягненні мети (одужання хворого), їхні відносини базуються на основі взаємодовіри; 2) високі вимоги до фахового рівня лікаря, постійне удосконалення ним професійних якостей, високі моральні принципи, 3) право хворого на вибір лікаря, методи лікування, відмову від лікування тощо; 4) цивільно-правовий (приватноправовий) характер відносин між пацієнтом та лікарем; 5) хворий зобов'язаний дотримуватися всіх рекомендацій лікаря [16].

Відповідно до Закону про трансплантацію, донором є людина, яка жертвує свій орган або частину тіла для трансплантації. Донорським органом може бути лише орган людини, яка відповідає суворим правовим та медичним критеріям. Донор, згідно з Законом, може бути «живим» і «померлим». «Живим» донором може стати людина, яка має родинні відносини з реципієнтом або не пов'язана з реципієнтом та добровільно вирішила пожертвувати один із парних органів (нирки) або частину тіла. Разом із тим для пожертви існують суворі етичні норми, які потребують, наприклад, отримання висновку від Етичного комітету у разі здійснення альтруїстичної пожертви людини, яка не пов'язана з реципієнтом родинними зв'язками тощо. «Померлим донором» (трупом) є людина з перевіреною смертю мозку або у разі його незворотного застою.

Відповідно до § 16 Закону про трансплантацію у Чеській Республіці, на відміну від законодавства України, закріплений принцип «презумпції згоди» на донорство органів та частини тіла. Це означає, що дозволяється посмертне вилучення органів і тканин у кожного громадянина Чеської Республіки.

Необхідно зазначити, що у світі (у законодавствах інших країн) існує два підходи (так звані OUT та IN) щодо вилучення органів і тканин людини, яка померла. Перший підхід (IN) передбачає, що вилучення органів і тканин у померлої людини з метою трансплантації заборонено, якщо ця людина протягом свого життя не висловила пряму згоду на це. Як правило, пряма згода висловлюється шляхом реєстрації у відповідному реєстрі осіб, які бажають зробити пожертву своїх органів та тканин після своєї смерті. Такий підхід закріплений у законодавстві України, Німеччини, Великобританії, Данії, Ірландії, Нідерландах, Японії, США, Австралії тощо [17]. Проте у законодавстві кожної з цих країн реалізація презумпції незгоди має свої особливості. Наприклад, в Україні, відповідно до ч. 2 ст. 290 Цивільного кодексу України, ч. 3 ст. 47 Основ законодавства України про охорону здоров'я чітко зафіксована презумпція незгоди щодо вилучення органів у померлої людини: «взяття органів та інших анатомічних матеріалів із тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом». Спеціальним законом, що регулює діяльність із трансплантації, а разом із цим і права донорів, є Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів». Згідно зі ст. 16 цього Закону кожна повнолітня дієздатна особа може дати письмову згоду або незгоду стати донором анатомічних матеріалів у разі своєї смерті. За відсутності такої заяви анатомічні матеріали у померлої повнолітньої дієздатної особи можуть бути взяті за згодою подружжя або родичів, які проживали з нею до смерті (в літературі такий підхід ще називають – принцип «інформованої згоди»).

Другий підхід – «презумпція згоди», закріплюється у законодавстві у Бельгії, Франції, Фінляндії, Італії, Австрії, Іспанії, Греції, Угорщини, Болгарії тощо [17]. Принцип «презумпції згоди» був закріплений, як було вище зазначено, і в Законі про трансплантацію Чеської Республіки. Такий підхід, навпаки, передбачає сприйняття посмертного вилучення органів і тканин як належне, крім випадків, коли людина протягом свого життя не відмовилася від такого донорства (підхід OUT).

Незалежно від застосування одного чи другого з підходів закріплення презумпції згоди чи незгоди щодо вилучення органів у законодавстві різних країн, пожертва органів завжди зачіпає психологічні, етичні, соціальні та правові питання, які навіть порівнюються з питанням евтаназії. Філософія сприйняття «презумпції згоди» у Чеській Республіці сходить до правління Марії Терезії, за правління якої вважалося, що тіло померлого належить не сім'ї, а лікарні, в якій він помер [17]. Разом із тим на сьогодні все ж такі порушуються питання змінити цей принцип на «презумпцію незгоди». Проте, чи був би в Чеській Республіці життєздатним принцип «презумпції незгоди»?

В Україні, наприклад, закріплення такого принципу привело до практичної зупинки трансплантації органів і тканин, де донором є померла особа. Це пов'язано, передусім, як уже зазначалось, із реалізацією активного вираження про згоду вилучення тканин і органів у разі можливої смерті людини як з боку самої людини протягом її життя, так і згоди близьких родичів померлого після її смерті. Відтак, у випадку закріплення нового підходу у Чеській Республіці (підходу IN) реєстр повинен бути побудований навпаки, ніж той, який сьогодні вже існує, з реєстрацією потенційних донорів, які висловлюють згоду на донорство. Створення такого реєстру не є технічно складним, але його наповнення, звичайно, вимагає більш активного підходу з боку населення, що, на погляд деяких дослідників, буде основною проблемою у Чеській Республіці [17]. Передусім, це пов'язано з тим, що більшості людей не хвилює спасіння реципієнта за допомогою їх власних органів і клітин, і тому не є їх проблемою. Оскільки запис у реєстрі потенційних донорів проводиться виключно за вільною згодою людей і не є їх обов'язком, виникне проблема не тільки у необхідності зміни мислення та поведінки суспільства в цілому, але й всієї концепції охорони здоров'я та медичної допомоги. Крім того, як зазначає J. Mach у коментарі до § 16 Закону про трансплантацію, у разі закріплення у Законі статусу близьких родичів, які можуть надавати згоду на вилучення органів та тканин після смерті потенційного донора, принцип «інформованої згоди» може привести до ситуації, коли близька людина виражає тільки власну волю, а не волю покійного. Відмова від принципу «інформованої згоди» також запобігає конфліктним ситуаціям, коли дві людини (близькі родичі), які повинні надати згоду на вилучення органів і тканин померлої особи, мають повністю протилежні погляди на посмертне донорство [18, с. 404].

Повертаючись до питання «презумпції згоди», що закріплена у Законі Чеської Республіки про трансплантацію, необхідно наголосити, що Закон (§ 11) передбачає неприпустимість вилучення органів і тканин у померлого, якщо:

- 1) померлий протягом свого життя висловив незгоду щодо посмертного вилучення у нього органів і тканин;
- 2) померлий страждав від хвороби або був у стані, які можуть поставити під загрозу здоров'я або життя реципієнта;
- 3) померлого не можна ідентифікувати;
- 4) є підозра, що померлий страждав від хвороби, яка може бути передана до реципієнта (наприклад, екстракраніальна пухлина, ВІЛ, сепсис, колагенози та деякі інфекційні і системні захворювання тощо);
- 5) померлий був явно серед людей з «ризикованою поведінкою» (у випадку наркоманії, проституції, тривалих термінів позбавлення волі тощо);

6) іноземець із країни, з якою Чеська Республіка не має угоди про можливе вилучення органів і тканин;

7) померлий є жертвою деяких злочинів за умови, що вилучення органів перешкоджає розслідуванню цього злочину [19, с. 26–29].

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я № 434/2004 «Про реєстр людей, які не згодні з посмертним пожертвуванням» [20], для реєстрації таких осіб Міністерство охорони здоров'я Чеської Республіки створило національний реєстр людей, які не схвалили посмертне вилучення органів і тканин (NROD) (форма: www.nrod.cz), організований Координаційним центром для відомчих та інформаційних систем охорони здоров'я (KSRZIS). Відповідно до наказу, заповнена реєстраційна форма повинна бути посвідчена нотаріально. Несхвалення вважається явно вираженим за наступних умов:

1) померлий був протягом свого життя зареєстрованим у NROD;

2) померлий був ще живий і прямо у медичному закладі перед лікуючим лікарем і одним свідком висловив, що він не згоден із вилученням органів і тканин у разі його смерті. У цьому разі заповнюється необхідна реєстраційна форма заявки з підписом такої людини. У ситуації, коли особа, яка не згодна з посмертним вилученням у неї тканин і органів, не здатна самотійно, за станом здоров'я, підписати таку форму, повинен бути присутній ще другий свідок. Така умова є необхідною для посвідчення вільної згоди особи на пожертву її органів і тканин;

3) законні представники неповнолітніх осіб та осіб, позбавлених дієздатності, прямо у медичному закладі перед лікуючим лікарем і одним свідком мають право висловити незгоду щодо вилучення органів і тканин щодо осіб, яких вони представляють. Цю заяву може бути зроблено у випадку смерті неповнолітнього або особи, позбавленої дієздатності, протягом її життя або після смерті цієї особи;

4) ще одна можливість передбачена для реєстрації у NROD неповнолітніх осіб та осіб, позбавлених дієздатності, які самостійно не можуть підписати реєстраційну форму заявки, передбачається у тому, що відповідна заявка повинна бути заповнена законними представниками таких осіб, нотаріально посвідчена та надіслана поштою рекомендованим листом до реєстру.

Крім того, зазначений вище наказ обмежує доступ до відомостей, що зберігаються у NROD, допускаючи до нього тільки персонал затверджених закладів охорони здоров'я, що здійснюють вилучення тканин і органів для трансплантації. Інші особи не мають права отримувати будь-які особисті відомості про зареєстрованих. Необхідно зазначити, що станом на 19 лютого 2015 року у NROD було зареєстровано в загальній кількості 1507 осіб, з яких 50,1% були чоловіки і 49,9% жінки [21]. Водночас законодавство передбачає, що у будь-який момент можна скасувати свою реєстрацію у NROD, тим самим ставши «потенційним донором».

На нашу думку, дуже важливою є норма у Законі про трансплантацію про покладення на Міністерство охорони здоров'я обов'язку щодо забезпечення громадськості інформацією про важливість пожертвування органів і тканин, а також про способи вираження незгоди з посмертним вилученням органів і тканин (§ 27). Крім того, Міністерство з цих питань співпрацює з іншими адміністративними органами та місцевими органами влади, медичними страховими компаніями, медичними установами, спеціалізованими організаціями з охорони здоров'я та іншими установами. Відтак, кожна людина повинна бути обізнана про свої права на донорство, тому відсутність реєстрації у NROD повинна сприйматися, як вільне її волевиявлення щодо реалізації права на донорство у формі згоди.

Необхідно також наголосити, що право на донорство у Чеській Республіці мають також і іноземці, хоча законодавство і передбачає деякі обмеження щодо них. Так,

згідно з § 10а Закону про трансплантацію допускається вилучення органів і тканин у померлого донора, який є іноземцем, за умови:

1) якщо іноземець має дійсний документ про явно виражену згоду щодо посмертної пожертви тканин або органів, виданий компетентним органом держави, громадянином якої він є (карта донора);

2) якщо це стосується іноземця, який не є власником карти донора і в якого можливо взяття тканини або органів згідно з цим Законом, Центр координації трансплантації за ініціативою постачальників медичних послуг здійснює письмовий запит до відповідного органу держави, громадянином якої є іноземець, якщо він не проявляв вираження незгоди з посмертним донорством тканин або органів, або надав згоду щодо безоплатної пожертви тканин або органів, якщо у державі, громадянином якої є іноземець, застосовується принцип презумпції незгоди;

3) якщо дотримані вимоги § 15 п. 1, для реалізації яких повинні бути визначені родичі або людина, яка є близькою для іноземця. В цих цілях Центр координації трансплантації за ініціативою постачальників медичних послуг здійснює письмовий запит до відповідного органу держави, громадянином якої є іноземець;

4) якщо постачальник медичних послуг протягом 72 годин не отримає інформацію про факти відповідно до пункту 2 або не може повідомити найближчих родичів іноземців відповідно до § 15 п. 1, вважається, що правила вилучення органів або тканин не виконані.

Вищенаведений аналіз норм спеціального законодавства Чеської Республіки вказує на єдиний підхід щодо застосування принципу «презумпції згоди» щодо вилучення органів і тканин у померлої особи. Разом із тим необхідно наголосити, що положення нового Цивільного кодексу Чеської Республіки [22] йдуть у розріз з положеннями інших нормативних актів, що закріплюють вищезазначений принцип. Як вказують деякі автори, положення нового Цивільного кодексу вказують на закріплення очевидної «презумпції незгоди» щодо посмертного вилучення органів і тканин [23]. Для з'ясування цих питань проаналізуємо положення Цивільного кодексу Чеської Республіки (далі – ЦК).

Захист прав людини (відповідно до розділу 6 ЦК – «особистості людини») з точки зору часового проміжку необхідно розділити на дві частини. Перша – це правова охорона особистості людини за її життя. В цьому контексті, відповідно до § 81 розділу 6 «Особистість людини» ЦК, охороняються людська особистість та всі її природні права; кожен зобов'язаний поважати вільне рішення людини жити по-своєму. Захищаються, зокрема, життя і гідність людини, її здоров'я і право жити у сприятливому навколишньому середовищі, її повага, честь, недоторканність приватного життя та його прояви особистого характеру.

Друга частина стосується захисту особистості людини після її смерті. В цьому контексті мова йде про захист фізичної недоторканності людини, яка померла (посмертний захист). Так, згідно з § 92 ЦК тіло людини є юридично захищеним навіть після її смерті, при цьому заборонено негідним чином поводитися з людськими останками померлого. § 93 ЦК також передбачає, що жодна людина не повинна втручатися у цілісність іншої особи без її згоди тощо. Право захисту особистості людини після її смерті мають будь-хто з близьких їй осіб (§ 82 ЦК).

Відповідно до п. 1 § 113 ЦК людина має право вирішити, що буде після її смерті з її тілом. Нарешті, згідно з § 115 ЦК, коли помирає людина та не виявляє волю щодо згоди на розтин свого тіла, вважається, що така людина не згодна з розтином свого тіла. У разі застосування цього правила щодо розтину «потенційного донора» – це б фактично означало, що необхідно отримувати від нього згоду на це протягом його життя.

Як зазначає MUDr. Pavel Březovský, директор Координаційного центру трансплантації Чеської Республіки, всі ці положення ЦК є загальними (*lex generalis*), тобто з правової точки зору ЦК є загальним законом. У випадку проведення трансплантації необхідно мати на увазі і правові норми Закону про трансплантацію, який з точки зору права є *lex specialis*, тобто спеціальним законом, що регулює конкретно визначену сферу відносин і відповідно має пріоритет у цих конкретних питаннях перед положеннями загального закону [24].

На думку MUDr. Pavel Březovský, відносини між загальними і спеціальними нормами також доводить і сам ЦК, який у § 9 вказує, що права та обов'язки особистого та майнового характеру регулюються Цивільним кодексом тільки в тій мірі, якщо вони не регулюються іншим законодавством. Зокрема, у § 93 ЦК зазначено, що здійснювати розтин або використовувати людське тіло після смерті для людських потреб, для потреб медичної науки, досліджень або в освітніх цілях без згоди померлого можна тільки, якщо це передбачено іншим законом. Також конкретно здійснювати розтин без попередньої згоди померлої людини дозволяє положення § 113 за умови, що це передбачено іншими законами. Розтин, зазвичай, регулюється Законом № 372/2011 про медичні послуги, що встановлює загальні правила розтину та конкретні винятки щодо необов'язковості надання згоди на розтин тіла людини. Інший спеціальний закон, який встановлює винятки з правил розтину (щодо необов'язковості надання згоди особи) – це Закон про трансплантацію. Так, правило § 13 зазначає, що розтин завжди здійснюється щодо тіла померлого, у якого здійснюється вилучення органів, та виконується в найкоротші терміни тощо. Відтак, виконання розтину тілу померлого є обов'язковим у випадках всіх пожертвувань тканин або органів для трансплантації, а положення нового ЦК не впливають на застосування у спеціальному законодавстві принципу «презупції згоди» щодо посмертного донорства [24].

Аналіз законодавства Чеської Республіки надає можливість звернути увагу на ще один із важливих факторів, який вплинув на збільшення кількості донорів, крім існування у спеціальному законодавстві принципу «презупції згоди». Таким фактором стало доповнення у 2013 році у діючий Закон про трансплантацію § 28a, § 28b, § 28c. Так, відповідно до § 28a Закону, особі, яка здійснила похорон померлого донора, щодо якого було здійснено взяття органів і тканин, належить компенсація на витрати, пов'язані з похороном у розмірі 5 000 крон. У Міністерство охорони здоров'я Чеської Республіки має бути подана заявка, установленого у цій статті змісту, протягом 12 місяців із дня відправлення похорону; перевезення тіла померлого донора з місця розтину до місця поховання відшкодовується страховою компанією одержувача. Разом із тим Міністерство (відповідно до § 28c) має право делегувати свої повноваження Координаційному центру трансплантації.

Висновки. Нами було розглянуто один із правових підходів щодо вилучення органів і тканин людини, яка померла – принцип «презупції згоди» на прикладі законодавства про трансплантацію Чеської Республіки. Застосування такого принципу на практиці надає можливість регулювати та охороняти право на життя, здоров'я та особисту недоторканність людини (реципієнта), який потребує у зв'язку із своїм станом здоров'я пересадки органів або тканин. Разом із тим можна стверджувати, що застосування вказаного принципу не порушує права донорів, оскільки такі особи у будь-який момент мають право висловити свою незгоду з таким донорством шляхом дотримання певного порядку, встановленого законодавством. Головною умовою такого вільного волевиявлення є обов'язкова інформованість людини про свої можливості, тобто всі елементи реалізації права на донорство, та відсутність зловживань при вирішенні конкретних питань щодо визнання людини померлою та вилучення у неї органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Устінов О.В. Трансплантація в Україні: проблема, що потребує системного вирішення / О.В. Устінов // Український медичний часопис: проект «Український медичний журнал online». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/85678/transplantaciya-v-ukraini-problema-shho-potrebuje-sistemnogo-virishennya>. – Назва з екрану.
2. Національний інститут хірургії та трансплантології ім. О.О. Шалімова: відділ трансплантації нирки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.surgery.org.ua/358.htm>. – Назва з екрану.
3. Počet dárců v regionech transplantacních center v ČR od 1.1.2015 do 31.10.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2015/04/pocet-darcu-v-transplantacnich-centrech-CR-k-31.10.2015.pdf>. – Назва з екрану.
4. Profesor Adamec: V posledních letech v České republice narůstá počet dárců orgánů. Situace přesto není úplně uspokojivá. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Profesor-Adamec-V-poslednich-letech-v-Ceske-republice-narusta-pocet-darcu-organu-Situace-presto-neni-uplne-uspokojiva-367484>. – Назва з екрану.
5. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони здоров'я та трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини», реєстр. № 2386a-1 від 04.08.2015 р.: проект Закону України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56231. – Назва з екрану.
6. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони здоров'я та трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини», реєстр. № 2386a від 16.07.2015 р.: проект Закону України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56075. – Назва з екрану.
7. O darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon): Zákon 285/2002 Sb. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/zakon_285-2013-5.pdf. – Назва з екрану.
8. O jakostních a bezpečnostních normách pro lidské orgány určené k transplantaci: směrnice evropského parlamentu a rady 2010/45/eu ze dne 7. července 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/UV-45_2010-smernice-o-transplantacich.pdf. – Назва з екрану.
9. O zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách): zákon 6.11.2011 №372/2011 Sb. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/Zakon-372-2011.pdf>. – Назва з екрану.
10. O zajištění jakosti a bezpečnosti lidských tkání a buněk určených k použití u člověka a o změně souvisejících zákonů (zákon o lidských tkáních a buňkách): zákon 296/2008 Sb.o. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/sb097-08.pdf>. – Назва з екрану.
11. O stanovení požadavků na vytvoření pracovních postupů pro zajištění systému jakosti a bezpečnosti lidských orgánů určených k transplantaci: vyhláška ze dne 22. dubna 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/vyhlaska-111-2013-jakost-a-bezpecnost.pdf>. – Назва з екрану.
12. O stanovení bližších podmínek posuzování zdravotní způsobilosti a rozsahu vyšetření žijícího nebo zemřelého dárce tkání nebo orgánů pro účely transplantaci: vyhláška ze dne 29. dubna 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/Vyhlaskey-114-a-115-2013-zpusobilost-a-kvalifikace.pdf>. – Назва з екрану.
13. O stanovení specializované způsobilosti lékařů zjišťujících smrt a lékařů provádějících vyšetření potvrzující nevratnost smrti pro účely odběru tkání nebo orgánů určených pro transplantaci: vyhláška ze dne 29. dubna 2013 o. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/Vyhlaskey-114-a-115-2013-zpusobilost-a-kvalifikace.pdf>. – Назва з екрану.
14. Národní akční plán pro darování orgánů a transplantace pro léta 2010–2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/Narodni-Akcní-plan-pro-transplantace.pdf>. – Назва з екрану.

15. Конвенція Ради Європи проти торгівлі людськими органами від 25 березня 2015 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/tu/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/216>. – Назва з екрану.
16. Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.Б. Булеца; кер. роботи Є.О. Харитонов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2005. – 22 с.
17. Engel. P. Přirozenost žádá, aby člověk pomáhal člověku, ať je to kdokoliv, jen právě proto, že to je člověk. 09.09.2011. / MUDr. Petr Engel. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://engel.moxo.cz/darcovstvi_organu.htm – назва з екрану.
18. Mach J. Zdravotnictví a právo: komentované předpisy./ Jan Mach et al.: 2 vydání. – Praha: LexisNexis CZ, 2005. – 455 s. ISBN 80-86199-93-2.
19. Třeška. V. Transplantace ledvin od nebičících dárců./ Vladislav Třeška, Daniel Hasman, Tomáš Reischig, Ondřej Hes. – 1. vyd. – Praha: Maxdorf, 2008. – 107 s. ISBN 978-80-7345-167-7.
20. O registru osob nesouhlasících s posmrtným darováním: vyhláška 434/2004Sb. – http://www.kst.cz/wp-content/uploads/2014/11/zakon_434_2004.pdf. – Назва з екрану.
21. Koordinační středisko pro resortní zdravotnické systémy. Národní registr osob nesouhlasících s posmrtným oděrem tkání a orgánů. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ksrzs.cz/dokumenty/narodni-registr-osob-nesouhlasících-s-posmrtnym-odberem-tkani-a-organu_20_126_1.html. – Назва з екрану.
22. Občanský zákoník № 89/2012Sb. (Účinnost od: 01.01.2014). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonInfo.jsp?idBiblio=74907&fulltext=Ob~C4~8Dansk~C3~BD~20z~C3~A1kon~C3~ADk&rpp=100#local-content>. – Назва з екрану.
23. Muzik T. Transplantace lidských tkání a orgánů ii. – Prokazatelný nesouhlas s odběrem a národní registry související s transplantacemi / Томас Музик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravo.cz/top/clanky/transplantace-lidskych-tkani-a-organu-ii-prokazatelný-nesouhlas-s-odberem-a-narodni-registry-související-s-transplantacemi-18256.html>. – Назва з екрану.
24. Březovský P. Pitvy zemřelých dárců orgánů podle aktuální legislativy Vydáno: 23. ledna 2014 / MUDr. Pavel Březovský, MBA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kst.cz/odborne-informace/stanoviska/stanovisko-pitvy/>. – Назва з екрану.